

BİR MUHADDİS OLARAK VÂKİDÎ

İmtiaz AHMED

Çev.: Ar. Gör. Ramazan ÖZMEN**

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, (Hz.) Peygamber'in hayatı hakkında eser yazan ilk müelliflerden birisidir. Onun bu konuda en ünlü eseri, (Hz.) Peygamber'in cihatları hakkında ayrıntılı rivayetler sunan *Meğâzî Rasûlillâh*'ıdır. İlginç üslûbu ve hâdiseleri canlı tasviri, eseri Abbâsî halifeleri arasında popüler hale getirmiştir. Ne varki, Vâkîdî bir yandan *Meğâzî*'si yüzünden Abbâsî halifeleri ve Bermekîler tarafından takdir edilirken, diğre taraftan hadisçiler, tabakât yazarları ve hukukçular (fukahâ) tarafından ciddi bir şekilde tenkid edilmiştir. Bu tenkidlerin temel nedeni, Vâkîdî'nin tamamen gelişmiş olan hadis ilmine daha önce benzeri görülmemiş biçimdeki yaklaşımıydı. Nitekim o *Meğâzî*'sini yazarken (muahddisler arasında) benimsenmiş olan rivâyet kurallarına uymamış ve isnad konusunda titiz davranmamıştı. Bununla beraber onun hadisleri rivâyet etmedeki güvenilirliği hakkındaki görüşler farklılık arz etmektedir.

Daha çok Vâkîdî diye tanınan Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Eslemi el-Medenî, Benû Sehm kabîlesinin mevlâsı idi. Vâkîdî, Mervan b. Muhammed'in iktidarının sonlarına doru h. 130 yılında Medîne'de doğdu. Annesi, Arap kasîdesinde yeni bir vezin (ritm) olan

* Çevirisini sunduğumuz bu makâle, *Islamic Studies (Journal) of the Islamic Research Institute*, İslamâbâd/PAKİSTAN, c: XVIII, Atumn, 1979, No: 3, 244-253. sayfalar arasında '*Wâkîdî as a Traditionist*' başlığı altında yayınlanmıştır.

** Y.Y.Ü., İlahiyât Fakültesi Hadis Anabilim Dalı

Lahn Sakîl'in ilk keşfedicisi olan Sâib Hâsir'in büyük kız torunu idi.¹ Vâkıdî, öğrencisi ve özel kâtibi olan İbn Sa'd'a göre, Meğâzî, Siyer, Ahkam, muhaddislerin ekolleri, Târih ve benzeri sahalarda çok geniş bilgisi vardı.² O'nun İslam kahramanları hakkında mâlumât elde etme aşkı ile ilgili olarak; her ne zaman sahabî veya şehit çocuklarına/torunlarına rastlarsa, onlara atalarının mezarlarını ve defnedildikleri yerleri sorduğu ve bu yerleri bizzat gidip ziyaret ettiği rivâyet edilmektedir.³

Medîne'deki hayatının ilk yıllarında eski bilgilere sahip olmasıyla o kadar ünlü idi ki, halîfe Hârun er-Reşid kendisine Medîne'nin târihî yerlerini gösterecek bir rehber aradığında, bu iş için Vâkıdî şiddetle tavsiye edilmişti. Rivâyet edildiğine göre h. 170 yılında⁴ hac vazifesini ifa ettikten sonra, halîfe Hârun Medîne'yi ziyaret ettiğinde, mürebbîsi ve danışmanı olan Yahyâ b. Hâlid'den kendisine Medîne'deki önemli târihî yerleri gösterebilecek bir rehber bulmasını istediğinde, Medîne'liler bu iş için en uygun kişi olarak Vâkıdî'nin ismini ısrarla tavsiye etmişlerdir. Bunun üzerine halîfe, Vâkıdî'yi; şehitlerin mezarlarını, Cebrâil'in vahiy getirdiği ve vahiy getirirken geldiği yönleri ve diğer benzer bir çok şeyi rivayetlere dayanarak kendisine gösteren bir rehber olarak atamıştır.⁵ Fakat Vâkıdî, bu tür bilgiler ile ilgili çok az yazılı vesika olduğu için, bu rivayetler konusunda özgürce kendi hayal gücüne dayandığı görülmektedir. Bununla birlikte onun halîfe ile tanışması, hayatının son yıllarında çok kazançlı çıkmasını sağlayan halîfeye ve Yahyâ el-Bermekî'ye kendisini takdim etmek için Vâkıdî'ye çok iyi bir fırsat vermiştir.

Vâkıdî'nin gerçek meslekî hayatı Bağdad'a geldiği tarihten itibaren başlamaktadır. Rivâyet edildiğine göre Vâkıdî Medîne'de iken, ticaretini borç olarak alınmış 100.000 dirhem sermaye ile çekip çeviren fakir bir hububat tüccarı idi.⁶ Arasına karşılaştığı maddî sıkıntılar nihayetinde onu Irak'a gitmeye mecbur etmiştir.⁷ Zikredildiğine göre, Vâkıdî Medîne'de ağır borçlar yüzünden sıkıntıya düşünce, eşi ona daha önce tanıştığı Yahyâ b. Hâlid'i hatırlatır ve gidip ondan biraz yardım istemesini tavsiye eder. Vâkıdî, kendisi Irak'a nasıl gittiğini,

¹ İsfahânî, Ebu'l-Ferec, *Kitâbu'l-Eğânî*, Kahire, 1323, VII/179.

² İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Beyrut, 1957, V/425.

³ el-Hatîbu'l-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, Kahire, 1931, III/6.

⁴ et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Kahire, ts., X/50.

⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, V/425-426.

⁶ el-Hatîbu'l-Bağdâdî, *Târih*, III/4.

⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, V/426.

orada Yahyâ'yı bulamayıp Rakka'ya gittiğini anlatır.

O'nun Rakka'da Yahyâ ile buluşması hakkında iki değişik rivayet vardır. İbn Sa'd'ın Vâkidî'ye dayanarak rivâyet ettiğine göre Yahyâ, Vâkidî'nin pejmürde giyiminden çok müteessir oldu ve onu çöşku ile karşıladı. Yoksulluktan yakasını sıyrması için ona muazzam bir servet bahşetti.⁸ Aynı otoriteye dayanılarak Muhammed b. Yahyâ el-Enbârî tarafından aktarılan diğer rivâyet ise, yukarıdaki hâdiseyi farklı bir biçimde anlatmaktadır. Bu rivayet göre, Vâkidî Rakka'ya vardığında Yahyâ'nın kapısının önünde beklemiş, onun muhafızlarının dostluğunu kazanmaya çalışmış ve onlar sayesinde Yahyâ'ya ulaşmak için bir yol bulmuştur. Kendisini taktim ettikten sonra, berbat mâlî durumunu ona bildirmiş, bunun üzerine Yahyâ ona lütuf göstermiş ve pek çok hediye vermiştir. Yahyâ ona, Medîne'ye dönüp, oraya yerleşmesi ve borçlarını ödemesi için 200.000 dirhem tutarında ödünç para vermiştir.⁹

Vâkidî'nin kendisi de, vezirin kendisine gösterdiği cömertliği ile ilgili ayrıntılı mâlumât vermekte ve h. 187 yılında¹⁰ Bermekîler iktidardan düştükten sonra bile onlara karşı olan minnettarlığını gizlemektedir. İbn Sa'd, Yahyâ'nın âlicenaplığı ile ilgili muhtelif örnekler zikrederken, Vâkidî'nin şöyle dediğini nakleder: "Şimdiye kadar hiç karşılaşmadığım bana karşı en iyi davranışlı kişi olan Yahyâ b. Hâlid'e karşı olan sevgimden dolayı nasıl ayıplanabilirim ki?"¹¹

Vâkidî, h. 180 yılında Irak'a geldi ve Bağdad'a yerleşti. Bağdad'a yerleşmeden önce Rakka, Rusâfa ve Şam'a seyahat girişimlerinde bulundu. Sonra halîfe Me'mun tarafından Bağdad'ın bir banliyösü olan Askerü'l-Mehdi¹² kadılığına tayin edildi.¹³ Bununla beraber onu bu göreve¹⁴ h. 187 yılında Harun er-Reşid'in atadığına dair bir rivâyet vardır.¹⁵ Bu yüzden onun, Hârun mu yoksa Me'mun mu tarafından

⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI/429-430.

⁹ el-Hatibu'l-Bağdâdî, *Târîh*, III/4.

¹⁰ Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, Kahire, 1948, IV/33; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Kahire, 1936, XVIII/280.

¹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI/431.

¹² İlk kez Ebû Câfer el-Mansûr tarafından oğlu Mehdî'nin adına inşâ edilen ve Bağdâd'ın doğu tarafında bulunan Rusâfa olarak bilinen bir yer. (Kırş., Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Kahire, 1324, VI/177.)

¹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI/425.

¹⁴ Yâkut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, XVIII/279; el-Hatib el-Bağdâdî, *Târîh*, III/4.

¹⁵ el-Askalânî, İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Haydarâbâd, 1327, IX/364; Jozeph Horovitz, *el-Meğâzi'l-Ulâ ve Müellifühâ*, (Arapça'ya çev.: Hüseyin Nassâr), Kahire, 1949, s. 113.

atandığına ilişkin görüşler karışıktır. Vâkıdî'nin kadılık görevini alışı hakkındaki rivâyet, ilk olarak herhangi bir kaynak verilmeksizin Yâkut'un *Mu'cemu'l-Udebâ*'sında geçmektedir.¹⁶ Aynı anlamdaki diğer bir rivâyet ise Mısır kadısı, Ebû Yahyâ Harun b. Abdillâh ez-Zührî (ö. 232) tarafından verilmektedir. Vâkıdî'nin Me'mun'la olan samimi ilişkilerini anlatırken, lütuf talebinde bulunmak için Vâkıdî tarafından yazılan ve Me'mun'a gönderilen bir mektuptan bahsetmektedir. Ebû Yahyâ'nın söylediğine göre Me'mun, içerisinde, Vâkıdî'nin kadılık görevini deruhte ettiği zamanın Reşid'in hükümdarlık dönemine âit olduğuna dair bir atfın geçtiği bir notu bu mektubun arkasına yazmıştır.¹⁷ Ayrıca bize söylendiğine göre, Vâkıdî bu görevi h. 187 yılında Reşid'in hükümdarlık döneminde deruhte etmekte idi. Ahmed b. Mansur er-Ramâdî (ö. 265), Vâkıdî'nin Ali b. el-Medîni ile 187 yılında görüşüğünü rivâyet etmekte ve bu tarihte Vâkıdî'nin Bağdad kadısı olduğunu söylemektedir.¹⁸

Bu rivâyetler Vâkıdî'nin Harun er-Reşid'in iktidarı süresince kadı olduğunu gösterme eğilimindedirler. Ancak onun bu göreve Halife Me'mun tarafından atandığını kanıtlayan başka kaynaklar da vardır.¹⁹

Bu kaynaklar, Vâkıdî'nin Bağdad'ın doğu tarafında bir mevki olan Askeru'l-Mehdî'ye²⁰ kadı olarak atandığı hususunda görüş birliğindedirler. İbn Hallikan yanlış olarak Vâkıdî'nin Bağdad'ın batı tarafının kadısı olduğu şeklinde bir ifadeyi İbn Kuteybe'ye nispet etmiştir.²¹ İbn Kuteybe, sadece İbn Sa'd'la mutâbık kalarak Vâkıdî'nin cenaze törenini, Bağdad'ın doğu tarafının kadısının idare ettiğini söylemiştir.²²

Vâkıdî, kadılık görevini deruhte ederken²³ h. 207 yılında vefat

¹⁶ Yâkut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, XVIII/279.

¹⁷ el-Hatîbu'l-Bağdâdî, *Târih.*, III/19.

¹⁸ el-Askalâni, *Tehzib*, IX/364.

¹⁹ İbn Sa'd, (ö. 230) *Tabakât*, V/425; İbnü'n-Nedîm (ö. 235), *el-Fihrist*, Kahire, 1348, s. 144; İbn Kuteybe (ö. 276), *Kitâbu'l-Maârif*, Kahire, s. 226; Vekî', Muhammed b. Halef b. Hayyân (ö. 306), *Ahbârü'l-Kudât*, Kahire, 1950, III/270; İsfahânî (ö. 356), *el-Ağâni*, VII/181; el-Hatîbu'l-Bağdâdî (ö. 463), *Târih*, III/4; Yâkut (ö. 626), *Mu'cemu'l-Udebâ*, XVIII/279; İbn Hallikan (ö. 681), *Vefeyâtu'l-A'yân*, III/471, Kahire, 1948; İbn Seyyidî'n-Nâs en-Endelûsî (ö. 734), *Uyûnu'l-Eser*, I/18, Kahire, 1356.

²⁰ Yâkut, *Mu'cemu'l-Buldân*, VI/177.

²¹ İbn Hallikan, *Vefeyât*, III/472.

²² İbn Kuteybe, *el-Meârif*, s. 226.

²³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI/433.

ettiğine ve bu görevi 4 yıl²⁴ ifa ettiğine göre, bundan onun 203 yılından 207 yılına kadar Bağdad'ın doğu tarafının kadısı olarak kaldığı sonucu çıkarılabilir. Farklı kaynakların rivâyetlerinin arasını telif etmemiz gerekirse, Vâkidî'nin bu göreve ilk önce Harun tarafından, son yıllarında da Me'mun tarafından atanmış olması imkan dahilindedir.

Vâkidî bir âlim olarak hatırı sayılır bir şöhrete sahip olmuştur. Muhammed b. Selam el-Cumahî (ö. 231)'ye göre Vâkidî; Meğâzî, Hadis, Tabakat, Biyografi ve Hukuk gibi çeşitli ilim dallarında bir çok eser telif etmiş ve İslâmî ilimleri hakkıyla bilen asrının büyük bir alimidir.²⁵ O'na göre bu kitaplar, sadece Bağdad'da okunmakla kalmamış, aynı zamanda seyyahlar tarafından dünyanın uzak köşelerine de alınıp götürülmüştür²⁶ Vâkidî'nin kendi kütüphanesi için²⁷, sürekli müsveddeleri kopya etmekle ve 'gece-gündüz' Vâkidî'nin imlâ ettirdiklerini yazmakla meşgul iki katip görevlendirdiği rivâyet edilmektedir.²⁸ Bu nedenle, vefat ettiğinde onun, geriye 600 sandık dolusu kitaptan müteşekkil bir kütüphane bırakmasında şaşılacak bir şey yoktur.²⁹

İbnu'n-Nedîm (ö. 235) *el-Fihrist*'inde³⁰ yirmi yedi, Yâkut (ö. 626) ise *Mu'cemu'l-Udebâ*'sında³¹ yirmi sekiz eseri Vâkidî'ye nisbet ederken, diğer âlimler, onun otuz iki eserin yazarı olduğunu nakletmektedirler.³² Eğer bu kaynaklara inanılacak olunursa, neden bu kitapların ilk dönem tarihçileri tarafından bilinmediği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni muhtemelen, onların Vâkidî'nin kısa makalelerini ve küçük risâlelerini müstakil birer eser olarak telakkî etmiş olmaları ve bu yüzden de o eserlerin sayısını artırmış olmalarıdır. Zaten başlıkların bizzat kendileri, bunların kitap olmalarından daha ziyade küçük birer *risâle* oldukları intibâını uyandırmaktadır. Örneğin "Sakîfe ve Ebû Bekir'e Biat", "Cemel Vakâsı Üzerine", "Sıffîn Vakâsı Üzerine", "(Hz.) Peygamber'in Vefâtı", "Hz. Hüseyin'in Şehâdeti", "Hz. Ebû Bekr'in Biyografisi" gibi başlıklar, muhtemelen kitaplara

²⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, III/425.

²⁵ el-Hatîbu'l-Bağdâdî, *Târîh*, III/3-5.

²⁶ el-Hatîbu'l-Bağdâdî, a.y.

²⁷ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 144; Alfred Von Kremer, *History of Muhammad's Campaigns*, Kalkuta, 1856, s. 4.

²⁸ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 144.

²⁹ Alfred Von Kremer, *History*, s. 4; Jozeph Horovitz, *el-Meğâzî'l-Ulâ*, s. 119.

³⁰ İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 144.

³¹ Yâkut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, XVIII/280.

³² Alfred Von Kremer, *History*, s. 4.

verilmiş adlar değil, bunlardan her birisidece bir konuya elverişli bir risale veya bir kitapçıktır. Bu nedenle, Vâkîdî'nin eserlerinin sayısının yirmi sekiz veya otuz ikiye ulaşmasına fazla bir ihtimal olmadığını görüyoruz. Hakikati söylemek gerekirse, 'elde mevcut ve her bakımdan tamamlanmış tek eser' "*Meğâzî Rasulillah*" veya '(Hz.) Peygamberin *Ğazvelerinin Tarihi*'dir.³³

Vâkîdî'nin son derece güçlü bir hâfızaya sahip olduğu söylenmektedir. Kendisi şöyle iddiâ etmektedir: "*Bâzıları vardır ki, onların kitapları hâfızalarından daha meşhur iken, benim hâfızam kitaplarımdan daha meşhurdur.*"³⁴ ez-Zehebî de onunla aynı fikri paylaşarak şu mütâlaada bulunmaktadır: "*Vâkîdî, Meğâzî, hadisler ve diğer sahalarda zekasının zirvesine ulaşmıştır.*"³⁵ Aynı şekilde Mücâhid b. Musâ (ö. 244) da, hadislerini son derece parlak bir zekaya sahip olan Vâkîdî'den aldığını söylemektedir.³⁶ Fakat Vâkîdî'nin çok güçlü bir hâfızaya sahip olduğuna dair iddiâsına rağmen, Kur'an'ın küçük bir bölümünü -Cuma sûresini- ezberleyememiş olduğunu öğrenmek tuhaf/şaşırtıcıdır. Söylenişine göre, bir keresinde Me'mun ondan Cuma namazını kıldırmasını ve namazda Cuma sûresini okumasını istemiştir. Halife'nin Ali b. Salih (ö. 229)'le beraber, sûreyi ezberlemesi için ona yardım etmelerine rağmen, Vâkîdî bu işi becerememiştir.³⁷

Vâkîdî, (Hz.) Peygamber'in bir çok hadisini nesilden nesile aktarmıştır. Bununla beraber, bu hadislerin sahihliği ve Vâkîdî'nin güvenilirliği itirazlara maruz kalmıştır. O'nun destekçileri arasında Abdülaziz b. Muhammed ed-Derâverdî (ö. 187), Abdullah b. en-Nemîr el-Hemedânî (ö. 199), Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Abdirrahman el-Müseyyibî (ö. 236), Mus'ab b. Abdillâh b. Mus'ab b. Sâbit ez-Zübeyrî (ö. 236), Abbas b. Abdilazim Ebû'l-Fadl el-Enbarî el-Basrî (ö. 246), Yezid b. Harun (ö. 260), Yâkub b. Şeybe (ö. 182-262), Muhammed b. İshak es-Sağânî (ö. 270) ve İbrahim b. İbrahim el-Harbî (198-285) vardır.

Yâkub b. Şeybe'ye göre Vâkîdî o kadar büyük bir hadisçi idi ki; hadis sahasındaki otoritelerin en büyüklerinden birisi olan İmam Mâlik, onu bir otorite olarak kabul etmiştir. Yâkub hikayeyi şu şekilde nakletmektedir: "*İmam (Mâlik)'dan Hayber vakasında (Hz.) Peygamber*

³³ Horovitz, Jozeph, *el-Meğâzî'l-Ulâ*, s. 119.

³⁴ ez-Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, III/111, Kahire, 1325.

³⁵ ez-Zehebî, *Mizân*, III/110.

³⁶ ez-Zehebî, a.y.

³⁷ el-Hatîbu'l-Bağdâdî, *Târîh*, III/7.

ber'in yemeğine zehir katan kadın hakkında bir şeyler anlatması istenmişti. Sorulan mesele hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını itiraf eden İmam, bilgili birisine danıştıktan sonra, soru soranı tatmin edeceğine söz verdi. Daha sonra, Vâkidî'den bilgi aldı ve Vâkidî'nin otoritesine dayanarak soru sorana meseleyi nakletti."³⁸

Nevar ki, yukarıdaki hikayenin gerçek olmadığı görülmektedir. Çünkü İbn Şeybe, tatmin edici bir râvî silsilesi vermeye muktedir değildir; râvîlerinden birisi kayıptır/eksiktir. Üstelik Vâkidî'nin ismi, Mâlik'in hadislerini rivâyet ettiği otoriteler (râvîler) arasında bulunmamaktadır.

O'nun diğer destekçileri, sözlerini somut delillerle kanıtlamak-sızın, mübhem ve genel ifâdelerle onun güvenilir olduğunu ifâde etmişlerdir. Bu, onun değerini ortaya koymada onların kafi derecede münekkid olmadıklarını göstermektedir. Ayrıca, onlardan hiç birisi, meşhur hadis tenkidçileri arasında yer almamaktadır. Son yıllarında Vâkidî tarafından rivâyet edilen hadislerin hatalı ve yanıltıcı olduğu kendilerine âşikar olunca, kendi destekçilerinden bazılarının bile ona itimat etmemiş olması dikkate değer bir husustur. Bunlar arasında şu isimler sayılabilir: İsmail b. Zekeriyya (ö. 173), İbnü'l-Mübârek (ö. 182) İbn Nemîr (ö. 199) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241).³⁹ O'nun öğrencisi ve şahsî kâtibi olan İbn Sa'd, Vâkidî'ye *Tabakatu'l-Kübra's*ının V. cildinde dokuz sayfa, VII. cildinde de iki sayfa tahsis ettiği halde, onun güvenilirliği veya otoritesi hakkında hiç bir şey söylememiştir. İbn Sa'd tarafından yapılan bu ihmal anlamsız değildir. Hocası hakkındaki gerçekleri çok iyi biliyor olmasına rağmen, onun hakkında herhangi bir yorum yapmaktan kaçınmış görünmektedir.

Vâkidî'nin destekçilerinin aksine, önde gelen diğer hadis otoriteleri onu şiddetli bir biçimde tenkid etmişlerdir. Ebû Zür'a⁴⁰, İbn Adıyy⁴¹, İmam Şâfiî⁴², Yahyâ b. Maîn⁴³, Ali b. el-Medîni⁴⁴, Ahmed b. Hanbel⁴⁵, Bundâr⁴⁶, İmam Buhârî⁴⁷, Ebû Dâvud⁴⁸, Tirmizî⁴⁹, Nesâî⁵⁰

³⁸ el-Hatîbu'l-Bağdâdî, *Târîh*, III/8.

³⁹ el-Askalâni, *Tehzîb*, IX/364.

⁴⁰ Ubeydullah b. Abdilkerîm b. Yezîd b. Fâruk el-Karaşî (ö. 164).

⁴¹ Muhammed b. İbrahim b. Adıyy (ö. 194).

⁴² Ebû Abdillâh Muahammed b. İdrîs eş-Şâfiî (150-204).

⁴³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn (158-233). İbn Maîn, diğer muhaddisler tarafından o kadar büyük bir itibar görmüştür ki, onun Vâkidî hakkındaki 'Onun hakkında hiç bir bilgin yok' şeklindeki mütâlaası, Vâkidî'nin söz konusu otoritesinin düşürülmesi için yeterli olmuştur.

⁴⁴ H. 161'de doğdu, h. 231'de vefat etti.

⁴⁵ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (164-241).

gibi zevat ve diğer bir çok makbul otorite, Vâkıdî hakkında son derece kötü kanaate sahiptirler.

Vâkıdî hakkında erken dönem otorilerden birisi ve onun çağdaşı olan Ebû Zür'a şöyle demektedir: “*Vâkıdî, diğer muhaddisler tarafından terkedilmiştir.*” ve “*Hadislerin rivâyetinde dikkatli değildir.*”⁵¹ Vâkıdî'nin diğer bir çağdaşı İbn Adıyy'e göre ise “*O her türlü illetle malûldür ve onun hadisleri hiç güvenilir değildir.*”⁵² İmam Şafî'nin sözlerine göre; “*Vâkıdî'nin kitapları yalanla doludur.*”⁵³ ve “*O, isnadları uyduran yedi Medîne'li yalancidan birisidir.*”⁵⁴ Hadis tenkidinde ünlü bir kimse olan Yahyâ b. Maîn, Vâkıdî'nin zayıf ve güvenilirmez olduğu fikrine sahiptir.⁵⁵ Ali b. el-Medîni h. 187 yılında Bağdad'a geldiğinde muhtelif ünlü muhaddislerle görüşmüş, ancak Vâkıdî'nin ders halkasına katılmakta ve ondan hadis almakta tereddüt etmiştir. Arkadaşları onu Vâkıdî'ye gitmesi için zorladığında, Vâkıdî'nin hadis ilmindeki konumunu sorarak Ahmed b. Hanbel'le danışmış, o da şöyle cevap vermiştir: “*Nebhân'ın Ma'mer'e rivâyet ettiği hadisleri almak uygun değildir.*”⁵⁶ Böylece Ahmed b. Hanbel, Vâkıdî'yi hadisde güvenilirmez olarak telakkî etmiş olmaktadır. Ali b. el-Medîni de şöyle derken aynı fikirlere sahiptir: “*Hadisleri bana göre makbul olmayan Heysem b. Adıyy*⁵⁷ (ö. 207) bile, Vâkıdî'den daha güvenilirdir.”⁵⁸ Bu Heysem b. Adıyy ise, Buhârî, Ebû Dâvud ve Nesâî gibi. hadis otoriteleri tarafından yalancı, güvenilirmez ve gayr-i mevsûk birisi olarak ilan edilmiştir. Ayrıca Buhârî'nin hocası Ali b. el-Medîni daha da ileri giderek şöyle demektedir: “*Vâkıdî, 30.000 garîb hadis rivâyet etmiştir.*”⁵⁹ Vâkıdî, Ali b. el-Medîni'ye göre o kadar güvenilirmez birisi idi ki, o sadece Vâkıdî'nin hadislerini tenkid etmekle kalmamış, fakat aynı

⁴⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Beşşâr b. Osman el-Abdî el-Basrî. (167-252). Bu zat İmam Tirmizî'nin hocasıdır.

⁴⁷ Muhammed b. İsmâil b. İbrahim el-el-Buhârî (194-256).

⁴⁸ Ebû Dâvud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275).

⁴⁹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî (ö. 279).

⁵⁰ Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali. b. Sinan b. Bahr en-Nesâî (215-303).

⁵¹ er-Râzî, İbn Abî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh vet'-Ta'dil*, IV, 1/21, Haydarâbâd, 1372.

⁵² İbn Seyyidî'n-Nâs, *Uyûn*, I/20.

⁵³ er-Râzî, İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh.*, IV/21.

⁵⁴ el-Askalânî, *Tehzîb*, IX/367.

⁵⁵ el-Askalânî, *Tehzîb*, IX/364.

⁵⁶ el-Askalânî, *Tehzîb*, a.y.

⁵⁷ Heysem; el-Buhârî, Ebû Dâvud ve en-Nesâî ve benzeri hadis tenkidçileri tarafından 'yalancı, güvenilirmez ve gayr-i mevsûk' olarak ilan edilmiştir. (Krş., ez-Zehebî, *Mizân*, III/265).

⁵⁸ el-Askalânî, *Tehzîb*, IX/364.

⁵⁹ ez-Zehebî, *Mizân*, IX/110.

zamanda Vâkidî tarafından ifade edilen her beyanı kabul etmeye de isteksiz davranmıştır. Bir keresinde şöyle demiştir: “*Onunla hiç bir konuda, ne hadislerinde, ne Ensab'da ne de başka bir şeyde aynı fikirdeyim.*”⁶⁰ İshak b. Râhûye (ö. 238)'ye göre “*Vâkidî, hadis uyduran ve onları (Hz.) Peygamber'e izafe edenlerden birisidir.*”⁶¹ Ahmed b. Hanbell'in ifadesine göre Vâkidî “*hadisleri uyduran bir yalancıdır.*”⁶²

Hadis münekkidlerinin en büyüklerinden birisi olan Buhârî'ye göre Vâkidî, hadisçiler tarafından reddedilen⁶³ ve hadisleri atılan bir kimsedir.⁶⁴ Ebû Dâvud (ö. 275) da onu reddetmiştir. Ebû Dâvud şöyle demiştir: “*Onun hadisleri uydurduğuna inandığım için ne onun hadislerini alırım, ne de ondan hadis rivâyet ederim.*”⁶⁵ Nesâî yalancılardan listesini ele alırken; Vâkidî'yi, hadis uydurup, sonra da bu hadisleri (Hz.) Peygamber'e isnad eden meşhur yalancılardan birisi olarak saymıştır.⁶⁶

Önde gelen bu otoritelerden başka, Ebû Bekr Muhammed b. Beşşâr Bundâr (ö. 252), Ebû İshak İbrahim b. Yâkub Cûzecânî (ö. 256), Ebû Bişr ed-Dûlâbî (ö. 310), Musâ b. Hammâd el-Ukaylî (ö. 322), Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 327), Dârekutnî (ö. 385), İmam Nevevî (ö. 676) ve Muhammed b. Abdilbâkî ez-Zurkânî (ö. 1122) gibi diğer münekkidler de Vâkidî'nin güvenilmezliği ve gayr-i mevsukluğu hakkında benzer mütâlaalar serdetmişlerdir. Örneğin Bundâr şöyle diyor: “*Ben ömrümde Vâkidî'den daha büyük bir yalancı görmedim.*”⁶⁷ Diğerleri de Vâkidî'yi güvenilmez⁶⁸, zayıf⁶⁹, merdud ve hadis uydurucusu⁷⁰ vb. sıfatlarla tanımlamışlardır. İmam Zehebî (673-748) diğer münekkidlerin Vâkidî hakkındaki fikirlerini zikrettikten sonra, kendisi şöyle diyor: “*Vâkidî'nin güvenilmezliği hakkında icmâ hâsıl olmuştur.*”⁷¹

Şimdi de Vâkidî'yi hâdiseleri rivâyet ediş tarzı bakımından

⁶⁰ ez-Zehebî, *Mizân*, a.y.

⁶¹ ez-Zehebî, *Mizân*, IX/111.

⁶² ez-Zehebî, *Mizân*, IX/110.

⁶³ el-Buhârî, *Târihu's-Sağîr*, Allahâbâd, 1325, s. 228.

⁶⁴ el-Buhârî, *Kitâbu'd-Duafâ es-Sağîr*, Allahâbâd, 1325, s. 32.

⁶⁵ el-Askalânî, *Tehzîb*, IX/367.

⁶⁶ en-Nesâî, *Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, Allahâbâd, 1325, s. 35.

⁶⁷ el-Askalânî, *Tehzîb*, IX/367.

⁶⁸ Cûzecânî tarafından ifade edildiği gibi. (Krş., el-Askalânî, *Tehzîb*, IX/368).

⁶⁹ ed-Dârekutnî tarafından ifade edildiği gibi. (Krş., ez-Zehebî, *Mizân*, III/110).

⁷⁰ İshâk b. Râhûye ve Ebû Hâtim er-Râzî tarafından ifade edildiği gibi. (Krş., el-Askalânî, *Tehzîb*, IX/367).

⁷¹ ez-Zehebî, *Mizân*, III/111.

inceleyelim. İlk dönem biyografi yazarları ve tarihçiler, her hâdis ve bu hâdisenin râvîleri bölümünü rivâyet ederler; bu yüzden de hâdiselerin tasvirinin sürekliliğini bozarlardı. Hâdiselerin sürekliliğini muhâfaza etmek için Vâkıdî kendisine mahsus yeni bir üslup benimsemiştir. O, başlangıçta bütün râvîleri tek bir silsile halinde zikretmiş, daha sonra da (Hz.) Peygamber'in hadisini rivâyet etmiştir. O bunu yaparken, râvîlerin kronolojik sırasına riâyet etme konusunda dikkatli değildir. Örneğin, Vâkıdî bazan Ma'mer'in hadislerini İbnü'l-Ahi ez-Zühri'ye nisbet ederken, bazan da bunun tersini yapmıştır.⁷² Bazan zikrettiği râvîler meçhul ve şübhelidir. Ve Vâkıdî hadislerin metnini uydurduğu gibi râvî zincirlerini de çok sık olarak uydurmuştur. Buna şu hadisi misal olarak verebiliriz: Ali b. el-Medîni'nin, Vâkıdî'nin otoritesine dayanarak rivâyet ettiğine göre o Mâlik'ten, o Hişam b. Sa'd'dan, o Zeyd b. Eslem'den, o İyaz b. Abdillâh'tan, o İbn Alkame b. Fağfâ'dan, o Safiyye binti Ebî Ubeyd'den, onun da Hafsa'dan rivâyet ettiğine göre (Hz.) Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Süt haramlığı ancak on kere emmeden sonra hasıl olur.*”⁷³

Bu hadiste 'Mâlik' isminin isnad zinciri arasına karıştırıldığı görüyoruz. 'Mâlik'le kimin kastedildiği açıkça söylenmemiştir. 'Mâlik' ismi eğer babasının adı zikredilmeden söylenecek olursa, normalde meşhur muhaddis Mâlik b. Enes (ö. 179) olarak kabul edilmiş olacaktır. Fakat târihî açıdan konuşmak gerekirse, Vâkıdî'nin ismi, Mâlik'in râvîleri arasında yer almamaktadır. Bu yüzden, (yukarıdaki isnadda geçen) bu Mâlik, başka birisi veya Vâkıdî'nin kendi hayal gücü ile ürettiği bir kimse olmalıdır.

Ayrıca Vâkıdî, ihtimâliyet ilkelerini ihlal eden anlamsız hadisleri rivâyet etmeye düşkündür. Mesela o, şu anlamda bir hadis rivâyet ediyor: “*Siz oruç tutarken oruç tutuyorsunuz ve iftar ederken de orucu bozuyorsunuz.*”⁷⁴ İki isnad zincirinin ihmali ve Mâlik'in kimliğinin tesbitindeki zorluk bir yana, (Hz.) Peygamber hiç bir anlamı olmayan böyle bir ifadeyi kullanmış olamaz.

Vâkıdî ile ilgili diğer bir zorluk da, güvenilir olarak bilinen râvîleri atıp, onların yerine diğer isimleri (isnad zincirine) sokmasıdır. Mesela o, Ma'mer ve Muhammed b. Abdillâh, Zühri, Nebhân kanalıyla şöyle bir hadis rivâyet ediyor: O ve Meymûne (Hz.) Peygamber'le beraber oturuyorlarken, İbn Mektûm oraya çıkagelir. (Bu olay kadın-

⁷² el-Hatîbu'l-Bağdâdî, *Târîh*, III/16.

⁷³ ez-Zehebî, *Mizân*, III/110.

⁷⁴ ez-Zehebî, *Mizân*, a.y.

lara örtünme emrini veren vahyin gelmesinden sonra olmuştur), 'Peygamber' diyor Ümm-ü Seleme "Bizden hicâba riâyat etmemizi istedi." Bunun üzerine biz "Ey Allah'ın Rasûlü! O âmâdır, bizi göremez" dedik. Bunun üzerine (Hz.) Peygamber şöyle dedi: "Siz de mi âmâsınız, onu görmüyor musunuz?"⁷⁵ Bu hadis Yunus tarafından rivâyet edilmiştir. Fakat Vâkidî, gördüğümüz gibi Yunus ismini çıkarmış ve onun yerine Ma'mer ve Muhammed b. Abdillâh İbn Ahî'z-Zührî isimlerini koymuştur. Belki de bu değiştirme, hadisin sahihliğini sağlamak için yapılmıştır; çünkü biz Yunus'un, hadisleri tam anlamıyla güvenilir kabul edilmeyen râvîlerden biri olduğunu biliyoruz.

Vâkidî bazan bir hadis rivâyet ederken, hadisi kendisinden işittiği belli bir râvîyi zikretmez; bazan da hâdisenin görgü tanığının kim olduğunu söylemez ve çoğu zaman da râvîlerinin isimlerinin kronolojik sırasını ihlal eder. Bazan râvîleri arasındaki hakiki irtibatı koparır ve 'bazı arkadaşlarımız dedi', 'falan şeyh anlattı' gibi cümlecikler ekler.

Ayrıca, Vâkidî tarafından rivâyet edilen belli başlı hâdiselerin detaylarına girdiğimizde ve onun çağdaşlarının yazılarında bir destek aradığımızda, hiç bir yerde ona yapılmış bir gönderme bulamayız.

Böylelikle, onun müphem ifâdeleri ve genel hadis kurallarından sapmış olması bir araya gelince, artık Vâkidî standart hadis otoritelerinin arasında yer alamaz ve Vâkidî'nin güvenilirmez olduğu fikrini savunanlar görüşlerinde haklıdırlar.

BİBLİYOGRAFYA*

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil; *Târihu's-Sağîr*, Allahâbâd, 1325.

-----; *Kitâbu'd-Duafâ es-Sağîr*, Allahâbâd, 1325.

el-Hatîbu'l-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali; *Târihu Bağdâd ev Medîneti's-Selâm*, Kahire, 1931.

Horovitz, Jozeph; *el-Meğâzi'l-Ulâ ve Müellifühâ*, (Arapça'ya çev.: Hüseyin Nassâr), Kahire, 1949.

İsfahânî, Ebu'l-Ferec Ali b. el-Huaseyn; *Kitâbu'l-Eğânî*, Kâhire, 1323.

⁷⁵ el-Askalânî, *Tehzib*, IX/363-364; el-Hatîbu'l-Bağdâdî, *Târih*, III/16-17.

* Bu bibliyografya, yazarın dipnotlarda yaptığı atıflar yardımı ile tarafımızdan oluşturulmuştur. (Çev. notu)

İbn Hallikan, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr; *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân*, Kahire, 1948.

İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. Ali el-Askalânî; *Tehzîbü't-Tehzîb*, Haydarâbâd, 1327.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim; *Kitâbu'l-Maârif*, Kahire, ts.

İbnu'n-Nedîm, Muhammed b. İshâk; *el-Fihrist*, Kahire, 1348.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî'; *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Beyrut, 1957.

İbn Seyyidi'n-Nâs en-Endelûsî, *Uyûnu'l-Eser*, Kahire, 1356.

el-Mes'ûdî, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Huseyn; *Murûcu'z-Zeheb*, Kahire, 1948.

en-Nesâî, Ebû Abdîrrhmân Ahmed b. Şuayb; *Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, Allahâbâd, 1325.

er-Râzî, Ebû Muhammed İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Haydarâbâd, 1372.

et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Kahire, ts.

Vekî', Muhammed b. Halef b. Hayyân, *Ahbâru'l-Kudât*, Kahire, 1950.

Von Kremer, Alfred; *History of Muhammad's Campaigns*, Kalkuta, 1856.

Yâkût el-Hamevî, Şihâbu'd-Dîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî; *Mu'cemu'l-Udebâ*, Kahire, 1936.

ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman; *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, Kahire, 1325.